

Generaal-Majoor P. P. H. van Ham

(1839—1894)

door

G. J. REHM

Menig Bredenaar kent het borstbeeld van generaal Van Ham in het hoekhuis Ginnekenstraat—Van Coothplein, weinigen weten echter wie deze generaal was, waarom dit borstbeeld daar geplaatst werd en wanneer dit geschiedde. Doorgaans weet men slechts dat Van Ham een Bredenaar was. Het is daarom dat we hieronder een beschouwing laten volgen over zijn afkomst, leven en dood, over de onthulling van zijn borstbeeld en de voorbereiding daartoe.

De ouders van generaal-majoor Van Ham, beide geboren Bredenaars waren Pieter Paulus van Ham en Catharina Klaassen. Hij was bijna 27 jaar en zij ruim 16 toen zij op 17 oktober 1820 in hun geboortestad huwden. Zij vestigden zich in het huis Ginnekenseinde wijk B 135 op de hoek van het Wapenplein (thans hoek Ginnekenstraat westzijde—Van Coothplein), waar hij het beroep van schoenmaker uitoefende, doch daarnaast tevens herberg of koffiehuis hield. Als schoenmaker bleef hij niet bij zijn leest, na 1826 namelijk hield hij voor zijn broodwinning nog alleen de herberg aan. Een zeker teken dat deze gunstig gelegen was en op een voldoende klandizie kon rekenen. In 1830 liet hij er dan ook ten behoeve van zijn gasten een biljard in plaatsen.¹

Uit zijn huwelijk werden in dit huis tussen 1821 en 1842 vijftien kinderen, waaronder twee tweelingen, geboren. Hiervan overleden er echter zes op jeugdige leeftijd, zodat er maar zeven dochters en twee zonen in leven bleven. De oudste zoon — twee eerder geboren zoontjes waren gestorven — was Petrus Paulus Hermanus, de latere generaal. Hij werd geboren in de achterkamer van het genoemde huis op 10 februari 1839 's avonds te elf uur, een half uur vóór zijn tweelingzusje Bernardina Anna Maria. De laatste overleed reeds op 22 december van hetzelfde jaar. De moeder van dit grote gezin overleed op 6 november 1842, drie weken na de geboorte van een mannelijke tweeling. Haar echtgenoot volgde haar op

9 juni 1849 in de dood. De herberg werd na zijn overlijden door zijn oudste dochters met de hulp van zijn broeder Cornelis van Ham voortgezet. Na het huwelijk van enkele van die dochters en het overlijden van Cornelis in 1854 werd het koffiehuis aan een ander overgedragen.²

Na de dood van zijn moeder werd onze Petrus tot aan zijn dertiende jaar opgeleid door iemand te Heusdenhout (onder Ginneken bij Breda). Wie dit geweest is, was niet te achterhalen. Een zuster van de generaal noemde hem later zijn „geestelijke leraar te Heusdenhout”. Daarna kwam hij bij zijn zwager³ en voogd A. J. Bogaerts, steendrukker op de Vee-marktstraat te Breda, die hem naar school zond met de bedoeling hem een opleiding tot onderwijzer te laten volgen. Dit laatste geschiedde vermoedelijk onder invloed van zijn zwager de onderwijzer J. W. Balvers, die in 1853 met Elisabeth Wilhelmina van Ham huwde.

Een bewijs voor zijn begaafdheid is wel, dat hij reeds op 15½-jarige leeftijd met goed gevolg het examen voor onderwijzer aflegde. Vóór zijn zestiende jaar kon men hem echter het diploma niet uitreiken, daarom ging hij als kwekeling naar Leur.

Reeds spoedig bevredigde hem het lesgeven niet meer, zijn voorliefde ging uit naar een militaire loopbaan. Op 17-jarige leeftijd, in 1856, trad hij in dienst bij het instructie-bataljon te Kampen.

Hoe kwam hij nu aan zijn voorliefde voor de militaire dienst? Men vergete niet, dat Breda in die tijd een klein garnizoenstadje was, omsloten door wallen en vestingwerken, slechts toegankelijk door enige poorten. Een dezer poorten was de Ginnekenpoort, waarop men vanuit de herberg der van Ham's een goed uitzicht had. Iedere poort werd bediend door een speciaal daartoe benoemde poortwachter. Voor de Ginnekenpoort was dit van 1793 tot aan diens overlijden in 1806⁴ Johannes van Ham, de grootvader van de latere generaal en daarna in ieder geval reeds van vóór 1814⁵ tot aan zijn overlijden in 1854 diens zoon, de bovengenoemde Cornelis van Ham. Het is vanzelfsprekend dat Petrus, als hij in Breda verbleef, vele malen zijn oom aan de poort gezelschap heeft gehouden. Hij had dan een goed gezicht op de exercities op het Wapenplein — die hij trouwens ook vanuit de herberg kon gadeslaan — en op de uit- en ingaande kolonnes van het garnizoen door de poort. Bovendien was sedert 1828 ook de Koninklijke Militaire Academie te Breda gevestigd. De daar-

aan verbonden officieren en cadetten vertoonden zich bij diverse gelegenheden nogal eens in gala-uniformen. Mogelijk heeft dit alles zo'n indruk op hem gemaakt, dat hij zich tot een militaire loopbaan aangetrokken voelde, welke voorliefde nog zal zijn aangewakkerd door de militairen die een bezoek brachten aan de herberg bij hem thuis.

Bij het instructie-bataljon trok hij spoedig de aandacht en na de ondergeschikte rangen doorlopen te hebben werd hij op 10 juni 1861 bevorderd tot 2e luitenant der Infanterie bij het leger in Oost-Indië. In latere jaren vond hij het een eer te kunnen vermelden, dat hij deel uitmaakte van de z.g. tachtigponders — een versterking van het officierskorps verkregen door na de Balische oorlog het tekort aan officieren aan te vullen met een tachtigtal onderofficieren, die na verlicht examen werden gepromoveerd.

In 1862 vertrok hij naar Batavia. De eerste jaren van zijn officiersleven bracht hij door in Borneo, waar hij actief deelnam aan de krijgsverrichtingen in de Zuider- en Ooster-afdeling (Bandjermasin). Op 28 september 1865 volgde zijn bevordering tot 1e luitenant. In deze rang werd hij in 1867 met de waarneming van het civiel en militair gezag in de afdeling Doeson en Bekompey op Borneo belast. Het was in deze functie dat hij voor zijn heldhaftig optreden tegen de verrader Wankang de Militaire Willemsorde 4e klasse verwierf. Nog als 1e luitenant maakte hij de beide eerste expedities naar Atjeh mede.

Hij huwde op 6 april 1872 te Soerabaja met Anna Grouw, geboren te Pandeglang (Bantam) 20 mei 1853 of 1854, dochter van Gerrit Hendrik Grouw, gepensioneerd majoor van de militaire administratie en directeur van de strafgevangenis te Soerabaja en van Mila Gallot. Uit dit huwelijk werden geboren: te Batavia 28 januari 1873 Herman Willem; 30 april 1874 Johan Gerrit en te Padang 23 oktober 1876 Melanie Henriette Wilhelmina.⁶

Op 6 oktober 1873 werd Van Ham bevorderd tot kapitein bij het 10e Bataljon Infanterie op Meester Cornelis. Het was in deze rang, dat hij de beruchte tocht van Longbattah in Atjeh medemaakte, waartoe een kolonne onder Generaal Pel 31 december 1874 uitrukte. Hier verwierf hij een eervolle vermelding.

Een voorval tijdens deze tocht, dat zijn onbaatzuchtigheid bewijst,

mogen we niet onvermeld laten. Eens stond hij tezamen met de toenmalige luitenant Van Lawick van Pabst voor de ingang van een bestormde Atjehse benting; wie het eerst de benting betrad verdiende een koninklijke onderscheiding. Van Ham bezat de Militaire Willemsorde reeds, Van Lawick nog niet, Van Ham liet hem daarom voorgaan.

In 1876 bevond Van Ham zich te Padang, een jaar later was hij Chef van de Staf op Sumatra's westkust. De 12e april 1882 werd hij bevorderd tot majoor. In 1883 en 1884 nam hij nog deel aan de expedities in Atjeh, hierna noopte zijn gezondheid hem herstel van krachten in het vaderland te zoeken, waartoe hem een tweejarig verlof werd verleend. In Nederland vestigde hij zich tijdens dit verlof nabij zijn geboortestad te Ginneken, waar hij veel verwanten en vrienden had.

Grote veranderingen had Breda in die tijd ondergaan, ook in de omgeving van zijn geboortehuis. De wallen en vestingwerken waren gesloopt, de poorten verdwenen. Aan de vroegere toegangswegen tot de poorten, veranderd in brede straten (Nieuwe Ginnekenstraat, Nieuwe Boschstraat, Nieuwe Haagdijk), stonden reeds vele nieuwe huizen. Het gehele Wapenplein was van aanzien veranderd.

Na op 13 januari 1886 tot luitenant-kolonel bevorderd te zijn keerde hij geheel genezen naar Indië terug, waar hij benoemd werd tot militair commandant van Zuid- en Oost-Borneo. Op 26 januari 1892 werd hij bevorderd tot kolonel en kreeg het commando der eerste militaire afdeling op Java, welke betrekking hij tot 12 januari 1893 bekleedde. Op deze datum volgde zijn benoeming tot generaal-majoor en commandant van de tweede militaire afdeling op Java. Daarvoor moest hij zich te Semarang vestigen. Hier kreeg hij een zware slag in zijn gezin te verduren door het overlijden van zijn oudste zoon op 3 december 1893, acht weken voor diens 21e verjaardag.

Aangesteld tot tweede bevelhebber van de expeditie tegen Lombok moest hij in juli 1894 vertrekken. De bevolking van Lombok werd door de Baliërs met de Radja van Mataram aan het hoofd op een schandalige wijze uitgebuit. Reeds jarenlang waren daarover klachten bij de gouverneur-generaal van Nederlands Indië ingekomen. Aanvankelijk nam de regering een lankmoedige houding aan, maar toen door het wanbestuur een hongersnood ontstond, die tienduizenden door ondervoeding deed sterven of

aan de rand van het graf bracht, was men wel tot ingrijpen verplicht. Er werd een expeditieleger uitgerust onder opperbevel van generaal-majoor J. A. Vetter, terwijl generaal Van Ham tweede bevelhebber werd.

De avond voor de inscheping naar Lombok bij het afscheidsmaal schijnt Van Ham even een voorgevoel gehad te hebben van het lot dat hem wachtte. Hij temperde namelijk de jeugdige strijdlust en bruisende geestdrift met de woorden: „Zacht aan wat, makkers, er konden ginds wel eens spaanders vallen!”

Op 6 juli 1894 landde het expeditieleger te Ampenan op Lombok. De Radja nam direct een tegemoetkomende houding aan. Een gedeelte der troepen onder bevel van Van Ham werd gelegerd in het verblijf van de vorst te Tjakra Negara, waarna de onderhandelingen begonnen om de rust op Lombok te herstellen en de verschillende rassen met elkaar te doen harmoniëren. Aanvankelijk scheen alles goed te zullen gaan, doch toen hij bemerkte dat niet alleen aan zijn despotisme paal en perk gesteld zou worden, maar dat hij ook een millioen gulden als schadevergoeding zou moeten betalen, wijzigde de Radja zijn houding.

In de middag van 25 augustus ontving het hoofdkwartier bericht dat in de nacht een overval beraamd werd op de ongeveer 400 man sterke troepen in het open bivak te Tjakra Negara. Men hechtte weinig geloof aan deze tijding, zo verklaarde Van Ham nog in het officiersverblijf: „Gij zult zien, er gebeurt niets.” Toch werden er enige beveiligingsmaatregelen getroffen.

's Avonds kwart voor elf evenwel werd de aanval ingezet; vanachter hoge muren werden de troepen, die geen dekking hadden onder vuur genomen. Spoedig waren er tientallen gewonden en enige doden aan Nederlandse zijde. Bij dageraad werden de troepen teruggetrokken achter de hoge muren in de Dewa-tempel. Daar echter eten en — erger nog — drinken ontbrak kon men daar niet blijven. In de middag werd besloten tot terugtrekking op Mataram, waarbij vele gewonden meegevoerd moesten worden.

Nauwelijks buiten het bivak gekomen ontvingen de voorste gelederen een overstelpend vuur. Het werd een wanordelijke uittocht, die weer aan verscheidenen het leven kostte. Bij de uitgang van de tempel werd ook generaal Van Ham tweemaal getroffen. Tot zijn trouwe inlandse bediende,

die hem vergezelde zei hij op kalme toon: „Akoë soeda kena pelor” (Ik ben reeds getroffen). De legerpredikant Ds. Rogge vertelde later hierover: „Nog zie ik generaal Van Ham met kalme tred en een geweer in de hand mij passeren. Toen ik hem groette, hoorde ik hem zeggen met een ernstig gezicht: ‚er zullen vrij wat spaanders vallen!’ en nog geen vijf minuten later stond de generaal weer voor mij, zwaar gewond, ondersteund door sergeant Visser en zijn huisjongen. Voorzichtig werd de generaal neergelegd. De generaal sloeg even zijn ogen op en vroeg ons alleen waar hij gewond was. En toen wij hem antwoordden: in de borst en in de buik, vroeg of sprak hij verder niet meer. Sprakeloos onder het voortdurend vuren van de vijand, legden wij de zwaargebouwde man voorzichtig in een tandoe (draagbaar) neder.” Hij werd zo goed mogelijk verbonden en daarna medegevoerd. Weldra kon men de tandoe echter niet meer verder dragen, de weg was bezaaid met doden. Nog probeerde hij zelf te lopen, maar hij kon niet meer, hij ging tegen een boom staan en zei: „Laat mij maar aan mijn lot over.” Bij de boom zeeg hij neder, maar werd door de dappere kwartiermeester Pourchez weer opgericht en geholpen door twee fuseliers met gevaar voor eigen leven naar de tempel teruggebracht. Hier blies hij de laatste adem uit na door pastoor Vogel voorzien te zijn van de laatste H. Sacramenten. Niettegenstaande de zware pijnen, die hij moet hebben geleden, bleef hij als altijd kalm en waardig; hij was en bleef de kranige, heldhaftige generaal Van Ham, geacht door allen om zijn flink en humaan karakter, om zijn rondborstigheid en rechtvaardigheid, om zijn grote zorg voor het welzijn van zijn officieren en minderen onder alle omstandigheden, iemand die zelf steeds het voorbeeld gaf van de trouwe plichtsbetrachting die hij van allen eiste. Behalve met het ridderkruis der Militaire Willemsorde 4e klasse en eretekens voor belangrijke krijgsbedrijven, had hij de Atjeh-medaille verworven en werd hij eervol vermeld voor de krijgsverrichtingen te Atjeh van 1874 tot 1875.

Men begroef hem bij de Dewa-tempel, waar ook de stoffelijke overblijfselen van luitenant Musquetier, zijn a.s. schoonzoon en van 18 minderen begraven werden.

De familie van Van Ham in Breda vernam zijn overlijden uit een regeringstelegram en liet een overlijdensadvertentie plaatsen in de Bredasche Courant van 2 september 1894.

Afb. 16. De plechtigheid der onthulling van het borstbeeld van Generaal Van Ham op Sacramentsdag, 17 juni 1897.

De Lombok-expeditie werd nog een vrij langdurige geschiedenis die beëindigd werd met de verovering van Topati op 26 november.

Nog op 14 december 1894 werden met enige militaire plechtigheden kruisen op de graven opgericht. In 1897 werden deze vervangen door een monument van meer blijvende aard, dat de weduwe Van Ham in Nederland had laten vervaardigen.

In Nederland werden op zaterdag 6 juli 1895 de reeds eerder in het jaar toegekende onderscheidingen aan de overlevenden van de Lombok-expeditie door H. M. Koningin-Regentes Emma en Prinses Wilhelmina op het Malieveld te 's-Gravenhage uitgereikt. Hierbij betuigde de Koningin-Regentes ook haar deelneming aan de weduwe Van Ham.

Tijdens de hieraan voorafgaande week nam de gepensioneerde kapitein van het Oost-Indische leger D. van Haeften het initiatief om te komen tot oprichting van een blijvend gedenkteken voor generaal Van Ham in zijn geboortestad. Hij plaatste daartoe in de drie in Breda verschijnende couranten van zondag 30 juni een oproep tot alle belangstellenden om op woensdagavond 3 juli te 8 uur samen te komen in de bovenzaal van het Zuid-Hollandsch Koffiehuis op de Grote Markt (thans 't Zuid).

Een twintigtal belangstellenden verschenen er. Van Haeften opende de bijeenkomst met het voorlezen van zijn oproep, waaraan hij o.a. de redenen toevoegde, die er toe hadden bijgedragen dat hij de stad Breda en wijlen generaal Van Ham had liefgekreten. Er was een brief ontvangen van de weduwe Van Ham, waarin zij haar volledige adhaesie met het plan betuigde. Verder werden nog enige levensbijzonderheden van de generaal medegedeeld, die zijn oudste zuster verstrekt had.

De bedoeling was een borstbeeld in zijn toen in herbouw zijnde geboortehuis te plaatsen. De kosten werden geschat op f 300,— à f 400,— waarvoor de familie Van Ham te Breda f 100,— toezegde. Aanvankelijk had men nog gedacht aan een obelisk met een medaillon-portret op het Van Coothplein, doch dit plan moest men wegens de daaraan verbonden kosten laten varen. In de bijeenkomst werd bij acclamatie de volgende commissie benoemd: Ere-voorzitter Ed. Guljé, burgemeester van Breda; voorzitter D. van Haeften; leden J. H. H. Dommers, gepensionneerd generaal-majoor; W. Merkelbach, lid der Eerste Kamer der Staten-Generaal;

K. G. Oukoop, wethouder van Breda; J. J. L. Teychiné, lid van de Bredase gemeenteraad; P. Schellekens en J. Bertram. In 1897 was J. C. L. Oberholzer secretaris der commissie, terwijl toen de heren Dommers en Oukoop niet meer als leden voorkwamen.

Het geboortehuis van de generaal, dat in al die jaren van koffiehuis tot hotel en café-restaurant was uitgegroeid, werd in 1895 afgebroken. Daarvoor in de plaats kwam een geheel nieuw pand naar het ontwerp van architect J. van Dongen. Vergunning tot de verbouwing werd door B. en W. van Breda op 28 nov. 1895 verleend aan de toenmalige eigenaar A. W. den Doop. De laatste had reeds gaarne toestemming verleend tot het plaatsen van het gedenkteken in zijn gevel.

Voor het doel van de commissie bestond niet alleen in Breda veel belangstelling, maar ook in geheel Nederland en Indië; dat ook de Koningin-Regentes steun verleende, was wel een bewijs dat ook haar een hulde aan de gevallen generaal welgevallig was. Het grote struikelblok voor dergelijke zaken, namelijk de nodige fondsen, bleek hier niet aanwezig; dit maakte het de commissie gemakkelijk aan het werk te gaan. Het resultaat was een bronzen borstbeeld met wit marmeren nisplaat naar het ontwerp van A. Wirtz, leraar aan de Ambachtsschool te Breda en vervaardigd in de gieterij van de Bredase firma Marijnen. Op 11 mei 1897 werd een door alle leden der commissie getekend request bij het gemeentebestuur van Breda ingediend. Het hield een verzoek in om het gedenkteken in eigendom te willen aanvaarden. Bijgevoegd was een gezegelde verklaring van A. W. den Doop, dat hij het borstbeeld gaarne van de gemeente in bruikleen zou ontvangen en het in goede staat zou onderhouden. Nadat de behandeling van dit verzoek in de raadsvergadering van 22 mei werd aangehouden, besloot de raad op 5 juni eenparig het borstbeeld op genoemde conditie in eigendom te aanvaarden.

Op Sacramentsdag de 17e juni 1897 vond de plechtige onthulling plaats, waarvoor de commissie tal van uitnodigingen had verzonden. In de middag ca. half drie verzamelden zich in de collegezaal ten stadhuis, waar zij door de gemeenteraad werden opgewacht, de leden der commissie, een aantal burgerlijke en militaire autoriteiten en een deputatie uit Amsterdam van de Bond „Insulinde”, vereniging van gepensioneerde onderofficieren en minderen van land- en zeemacht, die met omfloerst

vaandel was verschenen. Vanaf het stadhuis trok men met de muziek der stedelijke schutterij voorop in een grote optocht door de stampvolle Ginnekenstraat naar het Van Coothplein. Aldaar namen de hoofdpersonen in een wijde kring plaats voor het huis in tegenwoordigheid van duizenden belangstellenden. Na het spelen van het „Wien Neêrlandsch Bloed” hield kapitein Van Haeften een redevoering en droeg het borstbeeld officieel aan het gemeentebestuur in eigendom over. Onder fanfares van het muziekcorps en hoerageroep uit de menigte werd het daarna onthuld.

Burgemeester Guljé aanvaardde het namens de menigte en zei, dat de gemeente er trots op ging de geboorteplaats te zijn van een man als Van Ham, die als jongen de stad verliet en door moed, beleid en trouw de roem van Breda had verhoogd. Hij beëindigde zijn toespraak met een „Leve het Indische leger”, dat luide bijval uit de menigte vond. Hierna dankte hij de deputatie van „Insulinde” voor de betoonde belangstelling.

De voorzitter van deze deputatie sprak vervolgens een wederwoord van dank en bood de gemeente een huldeblijk aan, dat was opgehangen in de bovenzaal van het huis. Hiertoe begaven zich allen in het gebouw. De huldeblijk bestond in een toepasselijk calligraphisch kunstwerk door Nooy en een gedicht door Wijnkamp, omgeven door een portret van de generaal en verschillende emblemen. De vervaardigers waren beide lid van de Bond „Insulinde”. De dichter zelf droeg de versregels voor, waarna de burgemeester het geschenk onder dankbetuiging aanvaardde en beloofde het een ereplaats in het stadhuis te geven. Het is niettemin in de loop der jaren verloren gegaan.

Kapitein J. C. Buytendijk van het 6e Regiment Infanterie, gehuwd met een nichtje van de generaal, dochter van de eerder genoemde A. J. Bogaerts, bracht tenslotte namens de familie dank aan allen, die aan deze hulde hadden medegewerkt.

Hierna volgde een matinée door de muziek der schutterij in de tuin van de schouwburg „Concordia” aan het Van Coothplein, gevolgd door een diner in Hotel Van Ham.

Het hotel schijnt reeds in deze tijd de naam „Van Ham” te voeren. Mogelijk heeft de toenmalige eigenaar van de familie Van Ham toestemming verkregen om na de herbouw en de plaatsing van het borstbeeld van de generaal, die naam aan zijn zaak te verbinden. Toen het hotel in

de dertiger jaren van deze eeuw naar de overzijde van het Van Coothplein werd overgeplaatst, werd toestemming verleend de naam mede te nemen.

Na 1897 werd generaal Van Ham nogmaals in Breda geëerd. Dit keer in stilte. Toen na de annexatie in 1927 van gedeelten van de omliggende gemeenten der stad het nodig bleek een aantal nieuwe straatnamen vast te stellen, werd bij raadsbesluit van 30 sept. 1927 aan de geannexeerde Weerijssingel de naam Generaal Van Hamsingel gegeven, welke naam tot op heden is blijven bestaan.⁷

AANTEKENINGEN

¹ Deze gegevens zijn ontleend aan de registers van uitgegeven patenten. G. A. Breda, Afd. 1-2, no. 867 e.v.

² Alle genealogische gegevens voor zover zij Breda betreffen zijn ontleend aan de registers van de burgerlijke stand en de bevolkingsregisters van Breda. De naam van Catharina Klaassen werd ook gespeld Claesen(s) of Claes(s)en. P. P. H. van Ham werd 11 februari 1839 gedoopt in de r.k. kerk aan de Waterstraat te Breda; peter en meter waren Hermanus Hieronymus van der Steenstraten en Antonia Cornelia van Ham. Archief parochie O. L. V. Hemelvaart Breda, Doopboek 1831—1852.

³ Bronnen vermelden dat Bogaerts een oom van de latere generaal zou zijn, hij was echter gehuwd met de in 1822 geboren Antonetta Cornelia van Ham, een zuster van de generaal.

⁴ G. A. Breda, Inv. Hingman 125, f. 7 vo.; zijn overlijdensdatum wordt vermeld in de huwelijksakte van zijn zoon in 1820.

⁵ G. A. Breda, Afd. 1-2, B. 542, register van uitgegane stukken 1914.

⁶ Deze en andere genealogische gegevens uit zijn Indische jaren werden welwillend verstrekt door het Centraal Bureau voor Genealogie te 's-Gravenhage.

⁷ Deze bijdrage is een bewerking van een met een reis naar Denemarken bekroond antwoord op de prijsvraag: „Wie was generaal Van Ham?“, uitgeschreven door de makelaar Borge Nertman te Kopenhagen. (Noot van de redactie).

Litteratuur:

B. — Generaal P. P. H. van Ham. Ter gedachtenis.

In: Eigen Haard, jrg. 1894, p. 564—565.

Bintang Djaoeh — Generaal van Ham.

In: Eigen Haard, jrg. 1897, p. 491—494.

Generaal Majoor P. P. H. van Ham.

In: Bijvoegsel van de Wereldkroniek 1 sept. 1894 no. 22 en 8 sept. 1894 no. 23.

L. Schotborgh — Roemruchte daden van het voormalige K.N.I.L.

P. P. H. van Ham, Generaal-Majoor der infanterie als Luitenant in de Zuider- en Ooster Afdeling van Borneo.

In: Ons Leger, jrg. 40 (1956), afl. jan. p. 22, afl. febr. p. 20.

Vijftig jaar geleden sneuvelde generaal-majoor P. P. H. van Ham tijdens de Lombok-expeditie.

In: Rotterdamsch Nieuwsblad d.d. 22 aug. 1944.

De Bredasche Courant: 30 aug. 1894 2e blad (bericht van overlijden met enige bijzonderheden); 2 sept. 1894 (overlijdensadvertentie door fam. Van Ham d.d. 30 aug. 1894); 30 juni 1895 (oproep door kapt. Van Haeften); 7 juli 1895 (verslag oprichtingsvergadering der commissie); 20 juni 1897 (verslag onthulling borstbeeld).